

---

УДК 802.0-4/5-086

*Лариса Прокопова (м. Київ)*

## ЩЕ РАЗ ПРО ОСНОВНИЙ ПАРАМЕТР МИЛОЗВУЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

*У статті розглядається новий підхід до визначення милозвучності української мови, заснований на відношенні голосних до приголосних. Українська мова за показником консонантного коефіцієнта близька до італійської мови і далека від німецької та англійської мов. Консонантний коефіцієнт відбиває ступінь милозвучності української мови.*

**Ключові слова:** приголосний коефіцієнт, голосний, приголосний, милозвучність, сонорність, фонотактична модель

Українську мову називають милозвучною, калиною, солов'їною. Цю особливість вчені помітили давно і неодноразово висловлювалися з цього приводу. Напр., І.І. Срезневський називав українську мову «мальовничою» [10: 32]. Дослідникам [14; 16] цього явища вдалося віднайти цікаві елементи з фонетичного корпусу української мови, які дійсно сприяють мелодійному звучанню — евфонії. Найбільший внесок тут зробив Т.Д. Тимошенко [14: 3–14].

До евфонії належать фонетичні варіанти мовних одиниць в — у — уві — ві, від — од, з — зі — із, би — б, же — ж, те — іте, - ся — сь, і — й, хоч — хоча та інших. Але, на наш погляд, ці окремі випадки є проявом більш загальної закономірності взаємовідносин між голосними і приголосними, яка одержала назву приголосного коефіцієнта, тобто  $kk = vv$  (приголосні та голосні).

На думку Ю.О. Тамбовцева [11: 5], уся безліч мов має зосередитися у порівняно невеликому інтервалі від 0,5 до 2,0. Дослідник вважає консонантний коефіцієнт важливою типологічною рисою, яка дозволяє встановлювати ступінь близькості, спорідненості мов світу.

Ю. Тулдава [20: 354] пропонує таку таблицю консонантного коефіцієнта для кількох мов, куди він вводить також українську мову:

Ще раз про основний параметр милозвучності української мови

№ п/п	Мова	Приголосні	Голосні	Консонантний коефіцієнт
1.	Фінська	52, 3	47, 7	1, 10
2.	Італійська	54,0	46,0	1, 17
3.	Литовська	56, 3	43, 7	1, 29
4.	Українська	57, 8	42, 2	1, 37
5.	Російська	58,0	42,0	1, 38
6.	Угорська	58, 6	47, 4	1, 41
7.	Грецька	58, 7	41, 4	1, 42
8.	Польська	58, 8	41, 2	1, 43
9.	Німецька	59, 7	40, 3	1, 49
10.	Англійська	60,0	40,0	1, 52

Звучність мови залежить від кількості голосних у тексті, чим їх більше — тим мова звучніша. Треба думати, що голосні, як найсонорніші, найзвучніші, роблять мову більш звучною, більш сонорною, якщо їхня кількість у мові порівняно більша, тобто у цьому стосунку українська мова звучніша, ніж німецька.

Ми провели невеличкий статистичний експеримент на наявність приголосних і голосних та виведення консонантного коефіцієнту на випадковій сторінці [18: 121]. Результат виявився таким: 56,6% приголосних і 44, 4% голосних, тобто консонантний коефіцієнт становить 1,27, тож він є значно нижчим, ніж у Ю. Тулдави. Однак про варіативність коефіцієнта йтиметься нижче.

Подібний статистичний експеримент ми провели на випадковій сторінці німецького тексту [21: 97]. Результат вийшов такий: 60,5% приголосних і 39, 5% голосних. Консонантний коефіцієнт становить 1,53, тобто дуже близький до даних Ю. Тулдави.

Ю.О. Тамбовцев [12: 9] наводить таблицю розподілу величин консонантного коефіцієнта в 86 мовах світу. Найменший консонантний коефіцієнт показує гавайська мова — 0, 53, де, як відомо, превалюють голосні, а приголосних відносно мало. Найбільший приголосний коефіцієнт випадає на ітельменську мову — 1,99. А передостаннє місце за консонантною насиченістю займає німецька мова та американський варіант англійської — 1,77. Ми не наводимо цієї таблиці, тому що українська і російська мови перебувають на старому рівні, а найголовніше — вони розташовані на екстремальних позиціях щодо європейських германських мов — німецької та англійської.

Треба вказати на те, що Ю.О. Тамбовцев у цій книзі вказує на певну варіативність даних у дослідників щодо консонантного коефіцієнта.

Значні коливання спостерігаються для російської мови:\*  
1, 38 — за Ніконовим, 1980

\* Дані наведено за Ю.А. Тамбовцевим [11; 12]

- 1, 37 — за Йолкіною та інш., 1964  
1, 38 — за Л. В. Бондарко та інш., 1977  
1, 38 — за Чистяковим, 1972  
1, 39 — за Пешковським, 1925  
1, 50 — за Богородицьким, 1921, 1924

Щодо української мови:

- 1, 27 — за Чистяковим, 1972  
1, 37 — за Перебийніс, 1965

Різні дані за Л. М. Гридневою, 1966

Ці коливання спричинюються обсягом вибірки, стилем мовлення, літературним жанром, але для загальної мети цієї статті вони не мають суттєвого значення.

Не заперечуючи значення консонантного коефіцієнта, ми спробували знайти додаткові ознаки звучності української мови.

У класичній фонетиці покласифіковано звуки мови за однією з дуже важливих ознак — поділом приголосних на сонорні, дзвінкі, глухі — Л.В. Щерба [17: 71], Л. Зіндер [5: 180], Н.С. Трубецкой [15: 164] та їхні послідовники, причому дехто з послідовників, наприклад, В.Г. Таранець [13: 23–40], вживає термін «енергетичність» у зв'язку з градацією цієї класифікації за допомогою електроприладів. Плавні та носові (сонорні) показують максимальну енергетичність, дзвінкі приголосні — середню, а глухі — мінімальну [14: 35].

Експерти з акустичної фонетики [19: 99] також утверджують поняття «сили звуку» (sound power), наводять акустичні дані для нормального мовлення від одного до семи міліватт, що рідко перевищує сорок децибел. Однак відсутні дані щодо сили сонорних, дзвінких і глухих у різних мовах.

Поняття «сонорності» Р. Якобсон та М. Халле визначають як «присутність або відсутність чітко визначеної формантної структури» [19: 99].

Ми спробували ввести параметр консонантної сонорності для визначення фонотактичної моделі української та німецької мов.

На зазначених вище сторінках [18: 121; 21: 97] ми підраховали приголосні тільки за ознакою: сонорні, дзвінкі та глухі, не диференці-

---

В українській мові:

Сонорні	Дзвінкі приголосні	Глухі приголосні
30, 5%	33, 1%	36, 4%
(258)	(281)	(254)

В німецькій мові

Сонорні	Дзвінкі приголосні	Глухі приголосні
38, 8%	15, 9%	46, 3%
(311)	(132)	(378)

юючи їх за способом утворення (зімкнені — щілинні і т.п.). Результати виявилися досить цікавими:

Якщо врахувати, що в німецькій мові кінцеві г-звуки після довгих голосних, а також у кінцевому складі -er та префіксах типу ver- вокалізуються, тобто вимовляються як подовжений голосний або як неясний голосний типу [a], наприклад, Naar [ha:], war [va:], Vater [ˈfa:ta], то кількість сонорних зменшиться на сорок сім одиниць, тоді кількість сонорних становитиме лише 31, 2%, тобто за кількістю сонорних німецька і українська мови подібні.

Звичайно, ця ознака є фонетичною, а не фонологічною, і навряд чи вимагає фонологічної оцінки.

Деякі асимілятивні явища української мови ускладнюють картину тим, що на стиках слів і складів відповідно може відбуватися асиміляція за дзвінкістю або глухістю.

Головний висновок із цих підрахунків полягає у тому, що загальна кількість сонорних і дзвінких приголосних припадає на українську мову, отже, доводиться визнати, що вона звучніша і сонорніша, ніж німецька мова і що обидва показники — консонантний коефіцієнт і консонантна сонорність приголосних діють разом і кожен з них вносить свою частку у фонотактичну модель мови.

Щодо трифонемних сполук на початку слова, то тут переважають сполуки із глухими приголосними [9: 117].

Відносно двофонемних сполук приголосних на кінці слова, то тут нібито переважають звучні сполуки сонорні+сонорні, сонорні+дзвінкі, дзвінкі+сонорні, дзвінкі+дзвінкі, тобто сполуки з глухими лишаються у меншості [9: 119].

У трифонемних сполуках знову переважають сполуки з глухими [9: 122].

Очевидно, що пошуки яких-небудь нових ознак для оцінки сонорності мов у сполуках приголосних вимагають подальших поглиблених досліджень.

Отже, два параметри — консонантний коефіцієнт та ознака консонантної сонорності — дають підстави вважати, що українська мова є милозвучнішою порівняно з німецькою.

Вважаю, що бажано було б провести перцептивні дослідження щодо сприйняття поняття загальної сонорності за А.П. Журавльовим [4: 120–150], який намагався розкрити символіку значення слів асоціативно за ознаками кольору і таких значень, як «м'яко-твердо», «добре-погано». Очевидно, можна було б протестувати і поняття сонорності слів, а можливо, і словосполучень. Але ці завдання, вочевидь, можуть бути розв'язані за допомогою перцептивної фонетики.

1. Бондарко Л.В., Зиндер Л.Р., Штерн А.С. Некоторые статистические характеристики русской речи. // Слух и речь в норме и патологии. — М., 1977.
2. Ващенко В.С. Стилистичні явища в українській мові. — Харків: Харківський у-т, 1958.
3. Гріднева Л.М. Розподіл голосних, приголосних і пропусків у сучасному українському мовленні. — К., Наук. думка, 1966.
4. Журавлев А.П. Фонетическое значение. — Л., ЛГУ, 1974. — 160 с.

5. *Зиндер Л.Р.* Общая фонетика. — М., «Высшая школа», 1979. — 312 с.
6. *Зубкова Л.Г.* Сегментная организация слова. — М., изд-во ун-та Дружбы народов им. П. Лумумбы, 1977.
7. *Калашиник В.С.* Милозвучність. // Українська мова. Енциклопедія. — К., Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П.Бажана, 2007. — с. 358.
8. *Никонов В.А.* Фоностатистическое измерение межъязыковых расстояний. // Исследования по фонологии. — М., 1966. — С. 225–297.
9. *Перебийніс В.С.* Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української мови. — К., Наук. думка, 1970. — 272 с.
10. Ученые записки Московского университета, 1834, октябрь, с. 134. Цитовано з історико-етнографічної монографії «Україна», — т. 1, —1959.
11. *Тамбовцев Ю.А.* Консонантный коэффициент в языках разных семей. — Л., 1986. — с. 5.
12. *Тамбовцев Ю.А.* Типология упорядоченности звуковых цепей в языке. — Новосибирск: НГУ, 1994.
13. *Таранец В.Г.* Энергетическая теория речи. — К.; Одесса: «Вища школа», 1981.
14. *Тимошенко Т.Д.* Засоби милозвучності (евфонії) української мови. // «Українська мова в школі», 1952. — № 4. — С. 3–14.
15. *Трубецкой Н.С.* Основы фонологии. Москва, 1960. 2-е изд. — М.: Аспект Пресс, 2000. — с. 164.
16. *Череди́ченко І.Г.* Нариси з загальної стилістики української мови. — К.: Радянська школа, 1962. — 372 с.
17. *Щерба Л.В.* Фонетика французского языка. — М., 1953. — 311 с.
18. Коло святості українця. — К.: Трійця, 2007. — 204 с.
19. Manual of Phonetics, edit. By Bertil Malmberg. — Institute of Phonetics, Lund, 1970. North-Holland Publishing Company, Amsterdam-London. — 568 p.
20. *Tuldava J.* Phonostatistical characteristics of the Estonian language. //Proceedings of XI<sup>th</sup> the Eleventh International Congress of Phonetic Sciences, 1987. — Vol. I. — P. 354– 357.
21. *Remarque E.M.* Drei Kameraden, (У кн.: Зиброва Г.Г. Учебное пособие по немецкому языку для развития навыков устной речи с использованием оригинального текста романа Эриха Марии Ремарка «Три товарища». — М., НВИ Тезаурус, 2001. — 398 с.)

*Larysa Prokopova (Kyiv)*

#### ONE MORE TIME ABOUT THE UKRAINIAN LANGUAGE HARMONY

The article deals with a new approach to the definition of the Ukrainian language harmony, based on the relation of vowels to consonants. The Ukrainian language for the indicator of the consonantal coefficient is close to the Italian language and is far from both the German and the English languages. The consonantal factor reflects the Ukrainian language harmony degree.

**Key words:** consonant coefficient, vowel, consonant, harmony, sonority, phonotactical model.